

Różne

ANTONI JODŁOWSKI

GRODZISKO W POZNACHOWICACH GÓRNYCH, WOJ. KRAKOWSKIE W ŚWIETLE WSTĘPNYCH BADAŃ ARCHEOLOGICZNYCH

I. WSTĘP

Grodzisko w Poznachowicach Górnych należy do stosunkowo dobrze zachowanych stanowisk archeologicznych na polskim Podkarpaciu. Usytuowane jest na silnie pofałdowanym obszarze Beskidu Wyspowego, w paśmie wzgórza Ciecień, ciągnącym się południkowo pomiędzy rzekami Stradomką i Krzyworzeką — prawymi dopływami Raby (ryc. 1). Zajmuje ono najwyższy szczyt w okolicy o nazwie Grodzisko (623 m n. p. m.), wznoszący się około 300 m nad dolinami obydwu rzek, położony w odległości 9 km na południe od Dobczyc i około 3,5 km w kierunku północno-zachodnim od Szczyrzyca ze znanym klasztorem Cystersów, prowadzącym intensywną działalność gospodarczą w tym rejonie od średniowiecza. Całe wzniesienie — obecnie porośnięte lasem — zbudowane jest z pokładów piaskowca i łupku nachylonych ku północy, które tworzą miejscami — głównie na stokach — odkrywki powierzchniowe, na pozostałej zaś przestrzeni stromo w kierunku północnym, południowym i zachodnim, stwarzając doskonale naturalne warunki obronne, jedynie od południowego wschodu znajduje się łagodny dostęp do osady spowodowany przedłużeniem grzbietu górskiego.

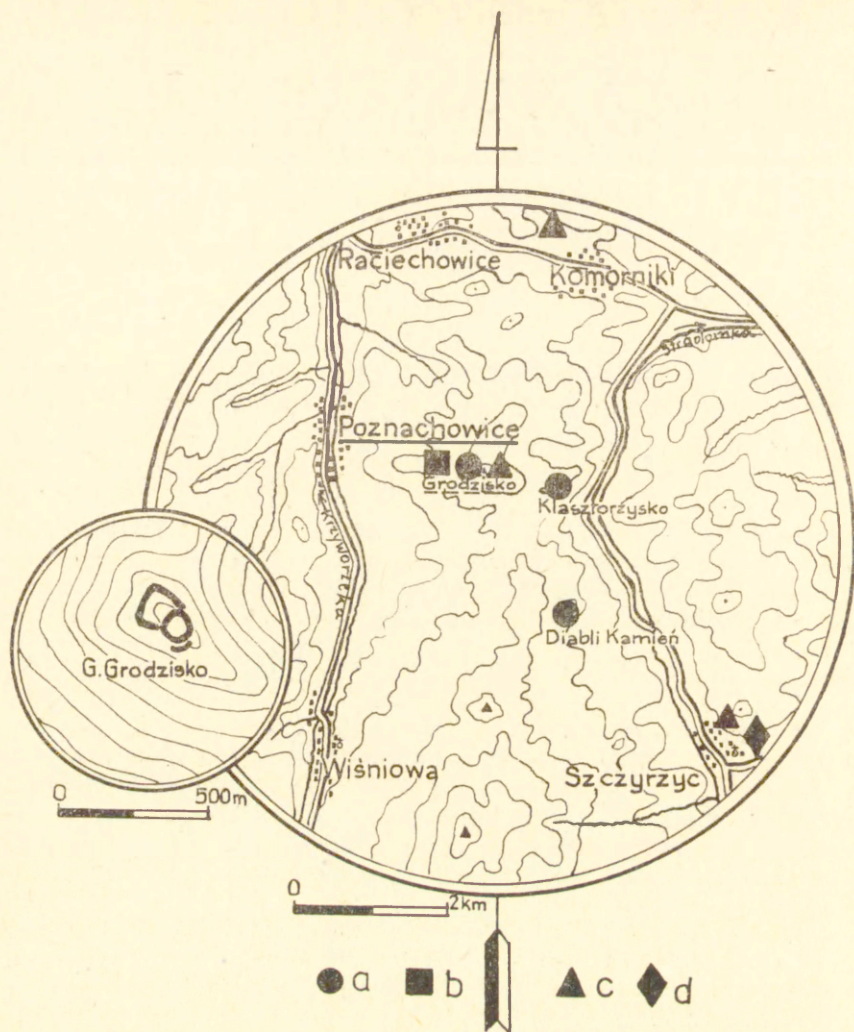
Samo grodzisko składa się z dwóch członów, a mianowicie z grodu właściwego i przylegającego do niego od zachodu obronnego podgrodzia oraz dwóch wałów poprzecznych (zaporowych) broniących dostępu od południowego wschodu (ryc. 2). Maksymalna rozpiętość wszystkich elementów obronnych na linii NW-SE wynosi obecnie 276 m.

Gród właściwy znajduje się na najwyższej kulminacji wzniesienia i posiada kształt nieregularnego owalu o wymiarach 128 × 80 m, przy czym w jego obrębie wyróżnia się zdecydowanie płaszczyna wierzchołkowa, również owalna, o wymiarach 42 × 30 m. Majdan grodu otoczony jest wysokim, dobrze zachowanym wałem ziemnym (górnym) z widocznymi w kilku miejscach śladami spalenizny. Wał ten posiada obecnie u podstawy około 10 m szerokości, natomiast wysokość jego od wewnątrz wynosi przeciętnie 2 m a od strony zewnętrznej dochodzi miejscami nawet do 5 m.

Podgrodzie — usytuowane na zachodnim skłonie wzniesienia — posiada stosunkowo regularny kształt czworoboczny o wymiarach 122 × 55 m i otoczone jest wałem w kształcie kłamy (dolnym), zbudowanym z miejscowego kamienia, łączącym się na odcinku północnym i południowym z wałem górnym. Szerokość wału dolnego wynosi aktualnie 2,5-3 m, a wysokość 1,5 m.

Dostępu do grodu od południowego wschodu broniły dwa wały poprzeczne z rowami. Pierwszy z nich — zlokalizowany w odległości 12 m od wału górnego — posiadał 43 m długości, 3 m szerokości i 1 m wysokości. Drugi wał zaporowy — wzniesiony w odległości 55 m od południowo-wschodniego narożnika majdanu — liczył 56 m długości, natomiast szerokością i wysokością był zbliżony do poprzedniego.

Źródła historyczne (pisane) dotyczące tego obiektu są stosunkowo nieliczne i pochodzą ze średniowiecza; umożliwiają one w pewnym stopniu datowanie końcowej cezury funkcjonowania

Ryc. 1. Poznachowice Górne, woj. Kraków. Lokalizacja grodziska oraz stanowisk archeologicznych w jego sąsiedztwie

a – późna faza kultury łużyckiej, *b* – tyniecka grupa kulturowa, *c* – wczesne średniowiecze (XII-XIII w.), *d* – klasztor Cystersów w Szczyrzycu

Location of the earthwork and archaeological sites in its neighbourhood

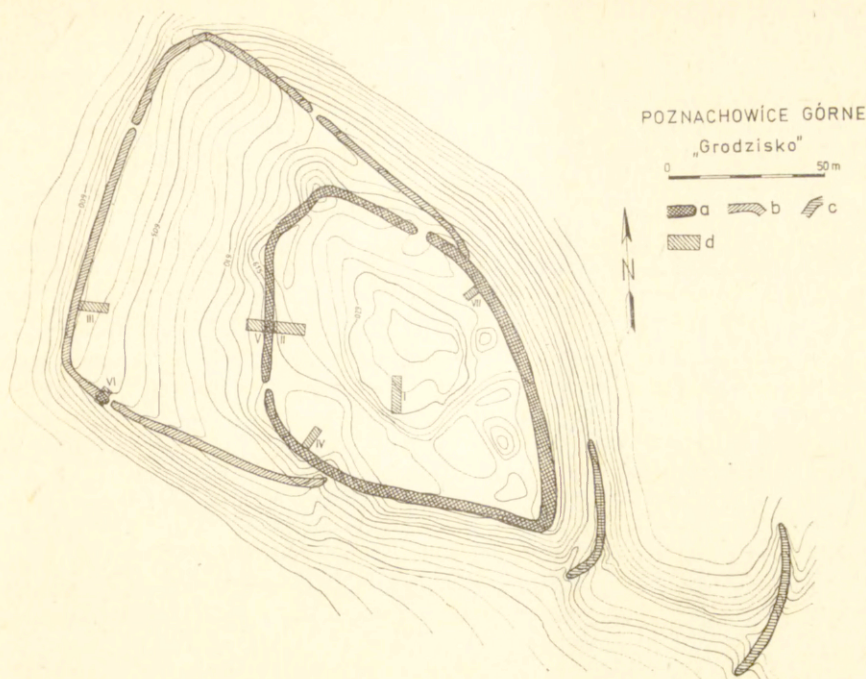
a – late phase of the Lusatian culture, *b* – Tyniec culture group, *c* – Early Middle Ages (12th-13th cent.), *d* – Cistercian monastery at Szczyrzyc

gradu. Na uwagę zasługuje tutaj przede wszystkim informacja zawarta w dokumencie z 1270 r. o obowiązkach ludności w zakresie naprawy gradu krakowskiego i „castrum de Cyrich”¹. To ostatnie określenie – zdaniem mediewistów – odnosi się niewątpliwie do naszego stanowiska. Duże znaczenie posiadają również oryginał z 1408 r.² i falsyfikat z datą 1369³ wzmiankujący „sub

¹ *Kodeks dyplomatyczny Polski od czasów najdawniejszych aż do roku 1506*, Wyd. L. Ryszczewski, A. Muczkowski, t. III, nr 43.

² Por. S. Zakrzewski, *Najdawniejsze dzieje klasztoru Cystersów w Szczyrzycu (1238-1382). Przyczynek do dziejów osadnictwa na Podhalu*, „Rozprawy AU”, t. XLI, Kraków 1902, s. 31.

³ *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, Wyd. F. Piekosiński, t. I, Kraków 1876, s. 364-365.

Ryc. 2. Poznachowice Górne, woj. Kraków. Plan warstwicy grodziska

a – wał okrężny górny, b – wał kamienny dolny, c – wały zaporowe, d – wykopy archeologiczne z lat 1979-198

Contour plan of the earthwork

a – circular upper rampart, b – lower stone rampart, c – barrier ramparts, d – excavation trenches of 1979-1980

monte castris desolati dicti Grodzisko”. Pozostałe przekazy z lat 1269 i 1278⁴ wymieniają tylko samą miejscowość Poznachowice, najstarszy zaś dokument wzmiankujący o sąsiednim Szczyrzycu pochodzi z 1238 r.⁵

Grodziskiem poznachowickim interesowali się badacze już od drugiej połowy XIX w., zwracając uwagę przede wszystkim na charakter umocnień obronnych, stan ich zachowania oraz chronologię, m. in. w aspekcie zagadnień gospodarczych związanych z działalnością kolonizacyjną klasztoru szczyrzyckiego.

Jeden z najstarszych opisów stanowiska zamieszczony został w 1881 r. w „Słowniku geograficznym” przez autora podpisującego się inicjałami M.Ż.S.⁶ Podano w nim ogólne informacje o rozplanowaniu wałów, uznając je za główny punkt osadniczy w okolicy.

Więcej miejsca poświęcił temu obiektowi historyk S. Zakrzewski w 1902 r. zajmujący się szczegółowo początkami klasztoru Cystersów w Szczyrzycu, a także rozwojem osadnictwa w dorzeczu Stradomki i Krzyworzeki od XIII do XIV w.⁷ Według jego przypuszczenia „gród szczyrzycki” mógł być nawet siedzibą kasztelana we wczesnym średniowieczu, jednakże podkreślić należy, że hipoteza ta nie zyskała poparcia w literaturze naukowej.

Następnie grodzisko wizytował dwukrotnie W. Demetrykiewicz. Pierwszy raz w 1901 r. stwierdzając tylko ogólnie, że posiada ono kształt kolisty i wały z gliny zmieszanej z piaskiem, wypalone na czerwono, o nie ustalonej bliżej chronologii⁸. Druga wizyta W. Demetrykiewicza miała miejsce

⁴ Kod. Pol., III, nr 43; Kod. Młp., I, nr 67.

⁵ Kod. Młp., I, nr 23.

⁶ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. II, Warszawa 1881, s. 844.

⁷ Zakrzewski, *op. cit.*, s. 33.

⁸ *Materiały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne*, t. VI, Kraków 1903, s. IX.

wspólnie z M. Wawrzenieckim w 1911 r.; sporządzono wówczas stosunkowo dokładny plan grodziska, znajdujący się obecnie w archiwum Muzeum Archeologicznego w Krakowie, oraz nieco szczegółowszy opis wraz z informacją o znajdowaniu na stanowisku przez miejscową ludność zabytków ceramicznych i metalowych⁹.

W okresie międzywojennym grodzisko zwiedzali kolejno J. Żurowski w 1926 r. i G. Leńczyk w 1932 r., zamieszczając o nim krótkie informacje w literaturze archeologicznej¹⁰.

Interesowali się nim również W. Antoniewicz uważający go za obiekt wczesnośredniowieczny¹¹ oraz J. Kostrzewski sygnalizujący odkrycie w obrębie założenia obronnych ceramiki z domieszką grafitu, charakterystycznej dla osadnictwa celtyckiego¹². Ostatni z wymienionych autorów sugerował nawet istnienie na omawianym wzgórzu grodu wzniesionego przez Celtów.

Pierwsze prace wykopaliskowe podjęte zostały dopiero po drugiej wojnie światowej przez A. Żakię w 1952 r. i G. Leńczyka w latach 1955-1956. Badaniami objęto wówczas zarówno centralną partię grodu, jak też przestrzeń między wałami, a także same umocnienia obronne, zakładając szereg wykopów, w których odsłonięto obiekty kulturowe i zabytki ruchome. Pochodziły one z różnych okresów chronologicznych. Przeważały materiały kultury łużyckiej z okresu halsztackiego i ceramika lateńska kultury celtyckiej, jakkolwiek w kilku wykopach stwierdzono również liczne fragmenty naczyń wczesnośredniowiecznych.

Na podstawie uzyskanych źródeł A. Żaki wyraził przypuszczenie o istnieniu tutaj trzech kolejnych grodów wznoszonych przez ludność kultury łużycko-pomorskiej, celtyckiej i wczesnopolskiej¹³, natomiast G. Leńczyk odnosił budowę wałów obronnych do młodszej fazy wczesnego średniowiecza¹⁴. W świetle dyskusji prowadzonej między obydwojma badaczami nie wyjaśniony pozostaje nadal problem charakteru osadnictwa na wzgórzu (osada otwarta czy gród?) zarówno w okresie halsztackim, jak i lateńskim, a także dokładne datowanie założenia wczesnośredniowiecznych.

Wyjaśnienie tych zagadnień stanowiło cel badań wykopaliskowych prowadzonych na grodzisku z ramienia Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka w latach 1979-1980, których wyniki przedstawiono skrótowo w sprawozdaniach rocznych tegoż muzeum¹⁵. Ogółem założono 7 wykopów sondażowych o łącznej powierzchni 131,7 m², w tym 4 na majdanie grodu (nry I-II, IV, VII), 1 na podgrodziu (nr III) a pozostałe 2 (nry V-VI) przecinały wały obronne grodziska.

II. OPIS MATERIAŁÓW

WYKOP I

Wykop o wymiarach 11 × 2,5 m usytuowano wzdłuż osi północ-południe na majdanie grodu, przy południowej granicy górnego plateau (ryc. 3A). Wyeksplorowano go średnio do głębokości 50 cm stwierdzając następującą stratyografię:

⁹ *Tamże*, t. XIII, s. 9; *Ziemia*, Kraków 1911, s. 711.

¹⁰ J. Żurowski, *Sprawozdanie z działalności państwowego konserwatora zabytków prehistorycznych okręgu zachodniomałopolskiego i śląskiego za lata 1924-1926*, WA, t. X, Warszawa 1929, s. 225; G. Leńczyk, *Sprawozdanie z inwentaryzacji i planowania grodzisk w okolicy Krakowa*, „Sprawozdania z czynności i posiedzeń PAU”, t. XXXVII, nr 9, Kraków 1932, s. 38.

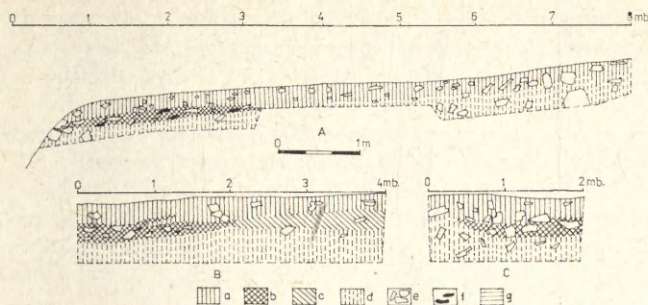
¹¹ W. Antoniewicz, *Archeologia Polski*, Warszawa 1928, s. 230.

¹² J. Kostrzewski, *Od mezolitu do wędrówek ludów*, [w:] *Prehistoria ziem polskich*, Kraków 1939-1948, s. 291.

¹³ A. Żaki, *Zespół osadniczy Poznachowice Górne, pow. Myślenice*, w *świecie badań wstępnych*, Spraw. Arch., t. IV, 1957, s. 107-150. Por. też *Słownik Starożytności Słowiańskich*, t. IV, Wrocław-Warszawa-Kraków 1970, s. 271.

¹⁴ G. Leńczyk, *Sprawozdanie z badań w r. 1955 na terenie grodziska w Poznachowicach Górnych, pow. Myślenice*, Spraw. Arch., t. IV, 1957, s. 132-140; tenże, *Na temat pobytu Celtów w Polsce południowej*, „Światowit”, t. XXIV, Warszawa 1962, s. 261-282.

¹⁵ A. Jodłowski, *Badania sondażowe na grodzisku w Poznachowicach Górnych, woj. krakowskie*, Badania archeologiczne prowadzone przez Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka w 1979 roku, Wieliczka 1980, s. 48-54; tenże, *Sprawozdanie z badań sondażowych na grodzisku w Poznachowicach Górnych w woj. krakowskim*, tamże, 1980 r., s. 47-52.

Ryc. 3. Poznachowice Górne, woj. Kraków. Profile wykopów I i VII

A – profil zachodni wykopu I, B – profil wschodni wykopu VII, C – profil północny wykopu VII; a – humus, b – czarna ziemia z kawałkami węgla drzewnego i ceramiką wczesnośredniowieczną, c – brązowożółta ziemia z ceramiką wczesnośredniowieczną, d – żółta glina (calec), e – kamienie, f – węgle drzewne, g – glina przepalona koloru ceglastej z dużą ilością kamieni (wnętrze wału górnego)

Profiles of trenches I and VII

A – western profile of trench I, B – eastern profile of trench VII, C – northern profile of trench VII; a – humus, b – black earth with pieces of charcoal and early medieval pottery, c – brown-yellow earth with early medieval pottery, d – yellow clay (primary ground), e – stones, f – charcoal, g – burnt clay of brick-red colour with large numbers of stones (interior of the upper rampart)

Warstwa 1 (humus) o miąższości ok. 30 cm w postaci ciemnej, sypkiej ziemi, zalegała bezpośrednio na caliznie, którą stanowił w tym miejscu flisz karpacki (żółta glina z dużą ilością łupku kamiennego) a w środkowej partii wykopu skała.

Inwentarz: 4 skorupy grubościenne bez ornamentu, barwy ceglastej, pochodzące z późnej fazy kultury łużyckiej oraz 1 fragment brzuśca i 1 kawałek brzegu naczynia ze śladami obtaczania na kole garncarskim, wykonane z gliny schudzonej domieszką drobnoziarnistego piasku, dobrze wypalone, barwy ciemnoszarej (ryc. 7: 18). Surowiec i forma brzegu pozwalają datować go na koniec XII i XIII w.

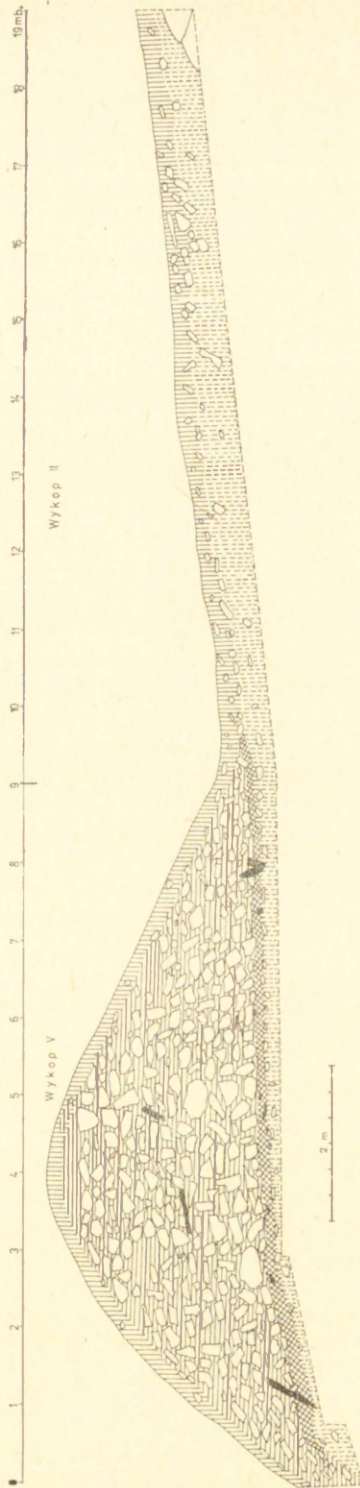
Warstwa 2 występowała na 9-11 mb., przy samej krawędzi majdanu, między humusem a calcem w postaci ciemnej ziemi przemieszanej z kamieniami i węglem drzewnym (spalenizna), o grubości ok. 10 cm. Jest to najprawdopodobniej ślad po jakimś spalonym, bliżej nie określonym obiekcie naziemnym. Zabytków ruchomych brak.

WYKOP II

Wymiary wykopu wynosiły 10×2,5 m a zlokalizowano go na osi wschód–zachód, w zachodniej części majdanu, prostopadle do wału okrężnego górnego, bezpośrednio przy jego podstawie od strony wschodniej (ryc. 4). Eksplorację prowadzono do głębokości 70 cm i wyróżniono dwie warstwy.

Warstwa 1 (humus) posiadała miąższość od 25 cm w części wschodniej do 30 cm w części zachodniej; stanowiła ją ciemna, sypka ziemia z dużą ilością kamieni.

Inwentarz: 2 brzegi mis zagięte do środka, wykonane z gliny ze średnioziarnistą domieszką piasku, słabo wypalone barwy ceglastej, należące do późnej fazy kultury łużyckiej (ryc. 7: 4-5); 78 fragmentów naczyń kultury łużyckiej z okresu halsztackiego, lepionych z gliny schudzonej małą ilością piasku, na powierzchni zewnętrznej gładkie, barwy ciemnej z różnymi odcieniami, pochodzące głównie z brzuśców garnków jajowatych (ryc. 7: 2-3, 8); 1 fragment brzegu naczynia późnolateńskiego, barwy czarnej, lepiony z gliny bez domieszki mineralnej; 3 skorupy wykonane z gliny z domieszką grafitu, na powierzchni zewnętrznej barwy metalicznoszarej, zdobione ornamentem pionowych lub ukośnych żłobków, typowe dla okresu późnolateńskiego (ryc. 6: 4-5, 9); 74 fragmenty naczyń grubościennych lepionych z gliny schudzonej gruboziarnistą domieszką mineralną, silnie wypalone, na powierzchni zewnętrznej barwy ceglastej, w tym 3 kawałki brzegów (ryc. 6: 6-8), 67 brzuśców

Ryc. 4. Poznachowice Górne, woj. Kraków. Grodzisko. Profil północny wykopów nr II (9-19 mb.) i V (0-9 mb.)

Objaśnienie znaków patrz ryc. 3

Earthwork. Northern profile of trenches II (9-19 m) and V (0-9 m)

For the explanations cf fig. 3

i 4 fragmenty den (ryc. 7: 9-16) należące do kultury puchowskiej; 16 ułamków ceramiki z późnej fazy wczesnego średniowiecza, w tym 1 dno i 5 brzegów z krawędzią lekko zgrubiałą, które pochodzą przypuszczalnie z XIII w. (ryc. 7: 17, 19-20, 22).

Warstwa 2 zalegająca od 25-30 cm w głąb w postaci żółtej gliny z kamieniami (calec), zawierała w górnej części na pograniczu z humusem nieliczne zabytki ruchome.

Inwentarz: 10 fragmentów naczyń grubościennych z domieszką gruboziarnistego tłucznia, barwy brunatnej i ceglastej, charakterystycznych dla kultury puchowskiej (ryc. 7: 6-7); 14 fragmentów ceramiki tynieckiej grupy kulturowej pochodzących z naczyń cienkościennych, malowanych na zewnętrznej stronie barwnikiem czerwonym (ryc. 6: 1-3); 1 fragment naczynia wczesnośredniowiecznego bez ornamentu.

WYKOP III

Wykop posiadał wymiary $10 \times 2,5$ m, a usytuowano go wzdłuż osi wschód-zachód na podgrodziu w bezpośrednim sąsiedztwie wału II — dolnego (muru kamiennego), od strony wewnętrznej. Poglębiono go do głębokości 70 cm odsłaniając w stratygrafii 3 warstwy.

Warstwa 1 (humus) — o analogicznym składzie jak w poprzednich wykopach — zalegała na głębokości 0-30 cm, przy czym największą grubość posiadała w zagłębieniu terenowym przy wale. Zabytków ruchomych brak.

Warstwa 2 w postaci brązowo-szarej, sypkiej ziemi z dużą ilością kamieni piaszczowców, głównie prostopadłościennych i drobnych węgli drzewnych, występowała na przestrzeni 140 cm, bezpośrednio przy wale. Miąższość jej dochodziła do 70 cm. Pochodziła ona zapewne z destrukcji wału i zawierała pojedyncze zabytki ruchome.

Inwentarz: 1 narzędzie krzemienne wykonane na ułamanym wiórce z drobnym retuszem na bokach dłuższych (ryc. 7: 1); 2 fragmenty ceramiki prahistorycznej, w tym kawałek brzegu misy kultury lużyckiej z krawędzią nachyloną do środka, od strony zewnętrznej barwy jasnoszarej, a od wewnątrz czarnej.

Warstwa 3 — żółta glina z lupkiem kamiennym (calec) bez zabytków ruchomych.

WYKOP IV

Wykop o wymiarach $7,5 \times 2,5$ m założono na majdanie grodu w południowo-zachodnim narożniku wału okrężnego górnego i pogłębiono do 60 cm. W stratygrafii pionowej wyróżniono 3 warstwy.

Warstwa 1 (humus) o składzie i zabarwieniu analogicznym jak w poprzednich wykopach posiadała grubość 15-20 cm. Zabytków ruchomych brak.

Warstwa 2 zalegała pod humusem na głębokości 20-50 cm, na przestrzeni 2 m, w południowej części wykopu przy podstawie wału obronnego. Była to brunatnoceglasta glina, sypka, z dużą ilością kamieni i śladami spalenizny, pochodząca z destrukcji wału.

Inwentarz: 1 fragment brzośca naczynia cienkościennego, toczzonego na kole, dobrze wypalony, barwy czarnej, przypuszczalnie z XIII w.

Warstwa 3 — jasnożółta glina z domieszką ilitu i kamieni piaszczowców, bez zabytków ruchomych (calec).

WYKOP V

Wymiary wykopu wynosiły 10×2 m. Przecinał on wał okrężny górny od strony zachodniej na przedłużeniu wykopu II. Poglębiono go do 2,8 m, licząc od najwyższego punktu na szczycie wału, wyróżniając 3 warstwy kulturowe (ryc. 4).

Warstwę 1 stanowił humus o miąższości ok. 25 cm bez zabytków ruchomych.

Warstwa 2 wypełniała całą przestrzeń wału, wypływając się po jego wewnętrznej i zewnętrznej stronie, a w środkowej partii posiadała 2,4 m miąższości. Była to intensywnie ceglasta ziemia z dużą ilością nieregularnie rozrzuconych kamieni, drobnymi węglami drzewnymi i dużymi kawałkami

polepy. W kilku miejscach stwierdzono fragmenty zwęglonych belek drewnianych. Jest to wypełnisko wału o konstrukcji drewniano-kamienno-ziemnej, który został spalony.

Inwentarz: 5 fragmentów ceramiki prahistorycznej, mało charakterystyczne, wtórnie przepalona, barwy ceglastej i szarej, pochodzące przypuszczalnie z późnej fazy kultury łużyckiej.

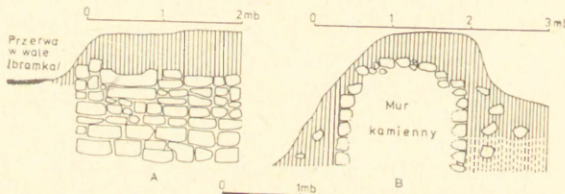
Warstwa 3 — czarna ziemia o miąższości 10-18 cm, zalegająca na caliznie u podstawy wału, zawierająca drobne skorupy, węgiel drzewny i kawałki polepy. W warstwie tej stwierdzono przy wewnętrznym i zewnętrznym licu wału ślady dwóch pionowych słupów lekko nachylonych do środka wału, ustawionych w odległości 7,2 m jeden od drugiego i fragment poziomej belki całkowicie zwęglonej, przy słupie wewnętrznym.

Inwentarz: 7 fragmentów ceramiki, silnie zniszczone, wykonane z gliny z domieszką drobnopziarnistego piasku, dobrze wypalone, barwy ciemnoszarej, które można datować na koniec wczesnego średniowiecza (ryc. 7: 22).

Warstwa 4 — żółta glina, bez zabytków (calec), posiadała w przybliżeniu poziomy strop, co świadczy o wyrównaniu terenu w tym miejscu przed przystąpieniem do budowy wału.

WYKOP VI

Wykop o wymiarach 3×2,5 m zlokalizowano w przerwie wału dolnego (podgrodzia) od strony południowej i pogłębiono go do 100 cm. Celem wykopu było ustalenie konstrukcji wału dolnego, którą stanowił mur kamienny (ryc. 5), o szerokości 180 cm, silnie zniszczony w górnej części. Nie

Ryc. 5. Poznachowice Górne, woj. Kraków. Grodzisko. Wykop VI (przekop przez wał dolny):

A — lico muru, B — profil północny wykopu. Objasnienie znaków patrz ryc. 3

Earthwork. Trench VI (cutting through the lower rampart):

A — face of the wall, B — northern profile of the trench. For the explanations of fig. 3

stwierdzono w jego sąsiedztwie śladów warstwy kulturowej ani jakichkolwiek zabytków ruchomych pozwalających na dokładne datowanie tego umocnienia obronnego. Sam mur zbudowany był z kamieni piaszczystych pochodzenia miejscowego, nie obrabianych, dopasowanych przy licu, układanych na zaprawie glinianej w poziome warstwy. Wielkość kamieni wynosiła od 15×12 cm do 60×20 cm (ryc. 5).

WYKOP VII

Wymiary wykopu wynosiły 4×2 m. Zlokalizowano go w północnej (najwyższej) części majdanu w pobliżu wału okrężnego górnego i wyeksplorowano do głębokości 80 cm, wyróżniając w stratygrafii pionowej 4 warstwy (ryc. 3 B-C).

Warstwa 1 (humus) zalegała do głębokości 25-30 cm i posiadała zabarwienie brunatne, bez zabytków ruchomych.

Warstwa 2 — czarna, tłusta ziemia z dużą ilością kamieni i polepy o miąższości 25 cm, zalegała między humusem i calcem w północnej części wykopu na przestrzeni 2 m, sięgając do głębokości 50 cm.

Inwentarz: 4 fragmenty ceramiki, mało charakterystyczne, pochodzące ze schyłkowej fazy wczesnego średniowiecza.

Warstwę 3 stanowiła brązowożółta ziemia o identycznej miąższości jak warstwa 2 i wystę-

powoła na tej samej głębokości tylko w południowej części wykopu. Układ stratygraficzny wskazuje, że tworzą one jeden poziom osadniczy, pochodzący z tego samego okresu.

Inwentarz: 2 skorupy — w tym 1 z ornamentem poziomych żłobków — barwy czarnej, wykonane z gliny schudzonej domieszką drobnych ziaren piasku, charakterystyczne dla XII-XIII w. Warstwa 4 — żółta glina (calec) występowała poniżej głębokości 50 cm.

III. CHRONOLOGIA OSADNICTWA

Materiał zabytkowy odkryty w latach 1979-1980 podzielić można na trzy zasadnicze grupy chronologiczne, pochodzące z następujących epok:

- a) okres halsztacki i ewentualnie wczesnolateński (późna faza kultury łużyckiej),
- b) okres późnolateński i początek wczesnorzymskiego (grupa kulturowa tyniecka),
- c) późna faza wczesnego średniowiecza.

Podkreślić należy, że większość zabytków — w tym prawie wszystkie z czasów prahistorycznych — występowała w humusie i warstwach zmywowych na wtórnym złożu, bez powiązania stratygraficznego z istniejącymi umocnieniami obronnymi. Wyjątek stanowią tylko nieliczne ułamki ceramiki wczesnośredniowiecznej stwierdzone w warstwach kulturowych w wykopach V i VII.

Najstarsze na grodzisku materiały kultury łużyckiej reprezentowane są wyłącznie przez ceramikę, w której pod względem surowca i sposobu wykonania wyróżnia się dwie podstawowe grupy.

Grupę pierwszą stanowią fragmenty naczyń wykonanych z gliny tłustej, na powierzchni zewnętrznej barwy czarnej lub brunatnej, gładkie, pochodzące głównie z małych amfor i mis z brzegiem zagiętym do środka. Występują także fragmenty kubków względnie czerpaków ze śladami uch oraz liczne skorupy mało charakterystyczne o trudnym do odtworzenia kształcie naczyń.

Do grupy drugiej należą fragmenty garnków wykonanych niestarannie z gliny chudej, na powierzchni zewnętrznej chropowate, barwy szarej i bladeceglastej z różnymi odcieniami.

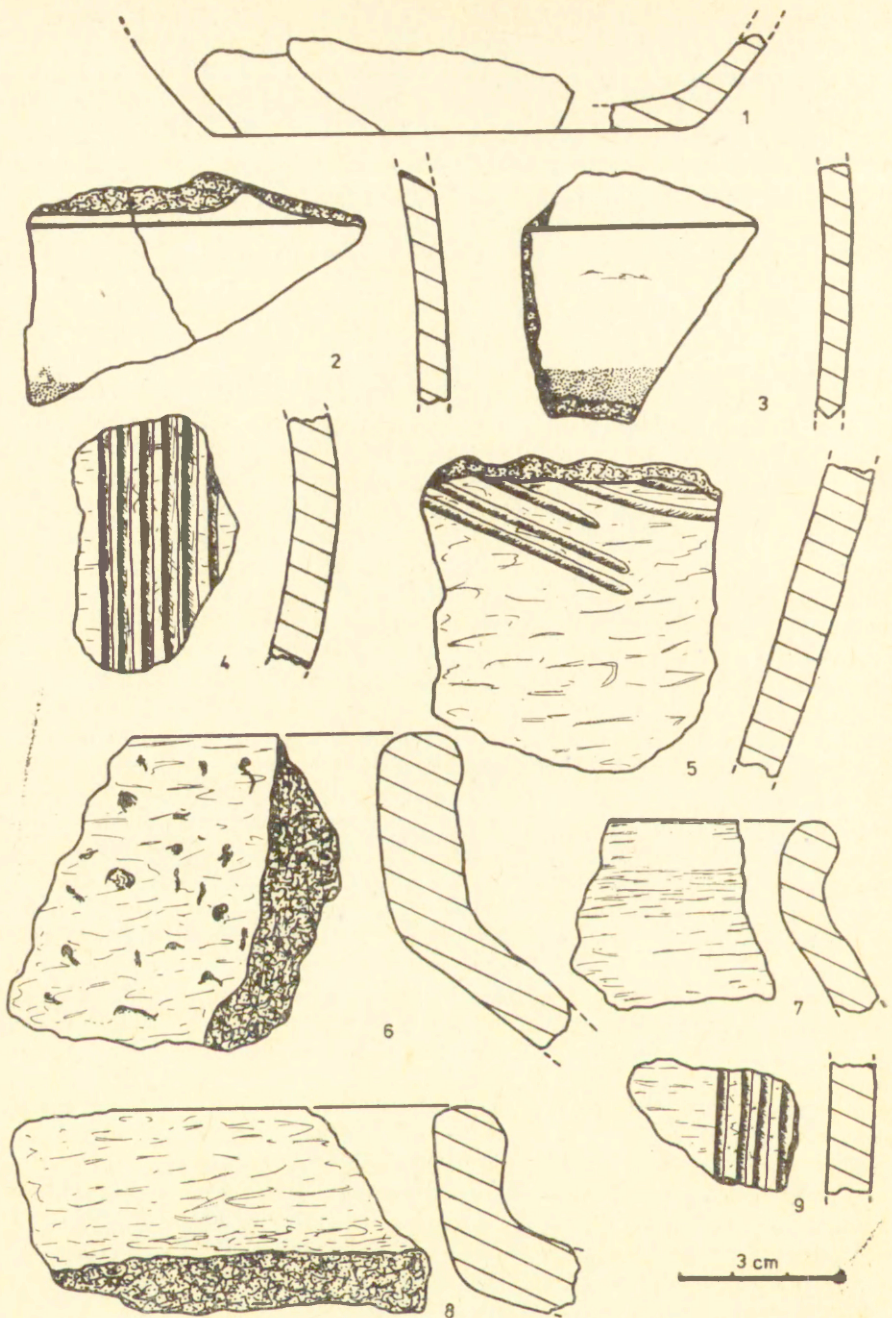
Cały zespół ceramiki kultury łużyckiej zarówno pod względem surowca, techniki wykonania, jak i form jest analogiczny do odkrytych na tym stanowisku w latach 1952 i 1955-1956 wyrobów glinianych datowanych przez G. Leńczyka i A. Żakiego na ten sam okres¹⁶. Zabytki te stwierdzono tak na górnym plateau, jak i na podgrodziu, przy czym w żadnym z wykopów nie natrafiono na warstwę ani jakiegokolwiek inne obiekty kulturowe z okresu halsztackiego. W świetle dotychczasowych wyników nie można zatem określić definitywnie charakteru osadnictwa na wzgórzu grodziskowym późnej fazy kultury łużyckiej. Stwierdzić należy jedynie, że ludność tej kultury zamieszkiwała na szczycie wzniesienia i sądząc z rozmieszczenia zabytków obejmowała stosunkowo dużą przestrzeń mieszczącą się w obrębie zachowanych do dziś wałów ziemnych. Uwzględniając z kolei położenie stanowiska na wysokiej, trudno dostępnej górze, o doskonałych naturalnych warunkach obronnych, oraz fakt wznoszenia grodów przez ludność kultury łużyckiej w miejscach podobnie usytuowanych na innych obszarach Pogórza Karpackiego, wydaje się bardzo prawdopodobne wybudowanie tutaj w okresie halsztackim założeń obronnych, które uległy zniszczeniu w epokach późniejszych.

Najliczniej reprezentowane są w materiale zabytkowym skorupy należące do grupy kulturowej tynieckiej z okresu późnolateńskiego i początku wpływów rzymskich. Tworzą je trzy grupy ceramiki charakterystyczne dla tego okresu, a mianowicie: fragmenty naczyń malowanych z domieszką grafitu oraz dużych naczyń zasobowych grubościennych.

Ceramika malowana wykonana jest z gliny dobrze wyrobionej, silnie wypalona, na powierzchni zewnętrznej gładka z fragmentarycznie zachowanymi śladami barwnika koloru ceglasto-czerwonego. Są to głównie fragmenty naczyń cienkościennych o dużej wydatości brzuśca i płaskim dnie (ryc. 6: 1-3), rzadziej form misowatych szerokootworowych (?).

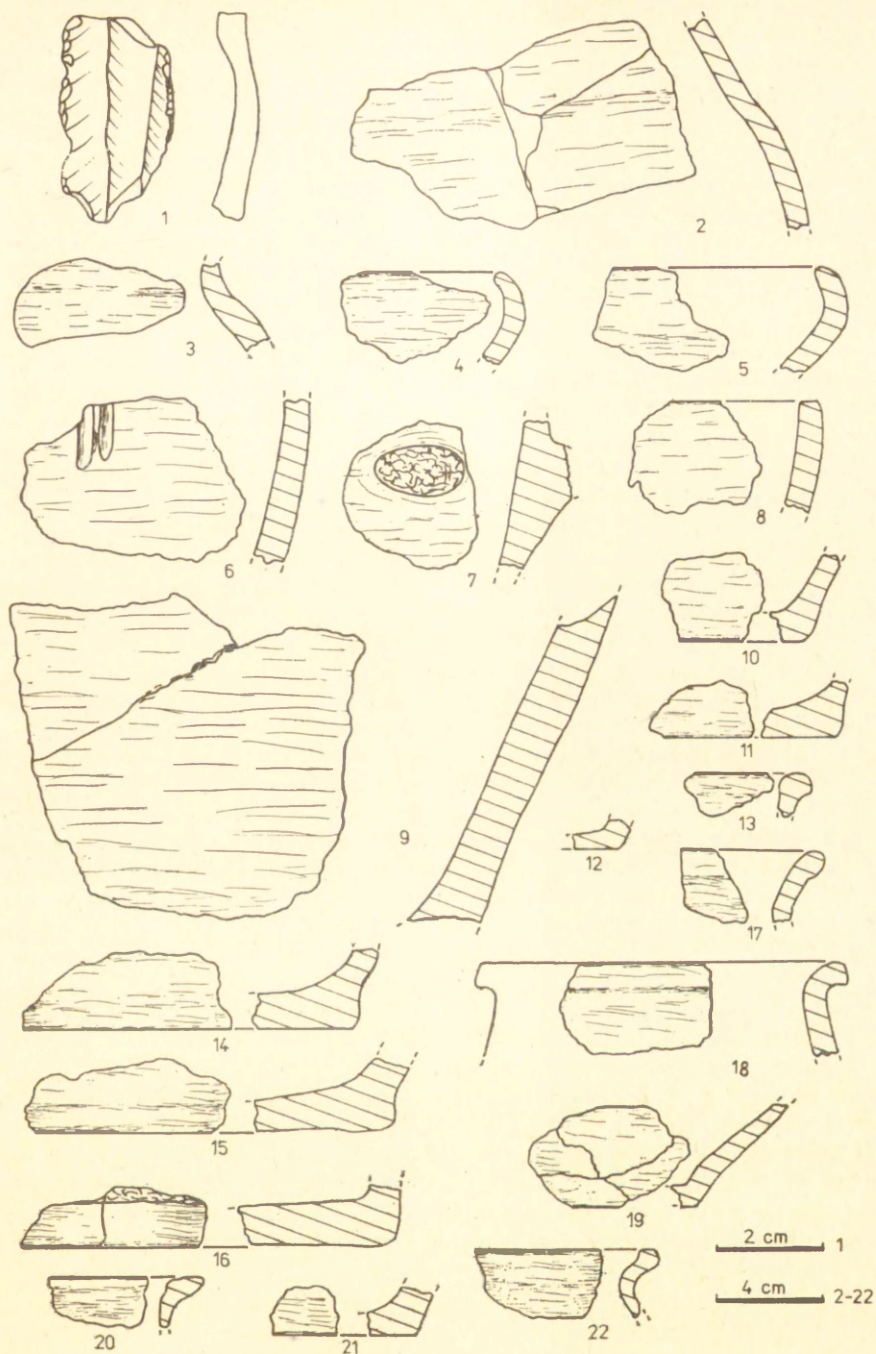
Ceramikę z domieszką grafitu stanowią fragmenty brzegów i brzuśców garnków średniej wielkości, zdobione niekiedy pionowymi lub ukośnymi żłobkami. Krawędzie brzegów są lekko zgrubiałe i zaokrąglone, starannie wygładzone.

¹⁶ Leńczyk, *Sprawozdanie...*, s. 136; Żaki, *Zespół osadniczy...*, s. 119.

Ryc. 6. Poznachowice Górne, woj. Kraków. Ceramika z okresu późnolateńskiego odkryta na „Grodzisku” w wykopie II

Pottery of the Late La Tène period discovered at „Grodzisko” in trench II

Ryc. 7. Poznachowice Górne, woj. Kraków. Zabytki prahistoryczne i wczesnośredniowieczne odkryte na „Grodzisku” podczas badań w latach 1979-1980

Prehistoric and early medieval finds discovered at „Grodzisko” in the course of 1979-1980 excavations

Z dużych naczyń zasobowych zachowały się przeważnie fragmenty brzuśców i brzegów o krawędziach zgrubiałych wychylonych na zewnątrz. Wykonane są one z gliny schudzonej domieszką gruboziarnistego piasku i tłuczni, silnie wypalone, na powierzchni zewnętrznej nierówne, barwy szarocglastej.

Ceramika grupy tynieckiej występowała na małej przestrzeni, głównie w zachodniej części majdanu w pobliżu wału górnego w warstwie zmywowej powstałej z utworów spływających z górnych partii zboczy. Wymieszana była ona z zabytkami kultury lużyckiej i częściowo wczesnośredniowiecznymi. Zasięg przestrzenny materiałów w terenie sugeruje, że ludność grupy tynieckiej zamieszkiwała w okresie późnolateńskim i wczesnorzymskim w osadzie otwartej zlokalizowanej na szczycie i zachodnim zboczu wzniesienia „Grodzisko”, nie przekraczając w dół linii wału górnego. Mało prawdopodobne wydaje się w związku z tym wybudowanie w tym czasie dużych założeń obronnych obejmujących przestrzeń kilkunastokrotnie większą od rejonu, na którym odsłonięto faktyczne ślady osadnictwa. Warto też podkreślić, że odkryte zabytki ruchome grupy tynieckiej nie posiadają powiązania stratygraficznego z wałami obronnymi. Nie dysponujemy również przesłankami archeologicznymi pozwalającymi na określenie zajęć gospodarczych ówczesnych mieszkańców ani charakteru jego zabudowy wewnętrznej.

Najmniej liczną grupę stanowi materiał zabytkowy z późnej fazy wczesnego średniowiecza. Są to drobne fragmenty ceramiki pochodzące z naczyń wykonanych na kole garncarskim z gliny schudzonej domieszką drobnoziarnistego piasku, silnie wypalone, barwy od jasnobrunatnej do ciemnej. Brzegi wygięte na zewnątrz, posiadają rowek na przykrywkę, względnie uformowane są w kształcie zaczątkowego kołnierza, rzadziej lekko zgrubiałe z krawędzią ukośnie ściętą. Surowiec, technika wykonania i kształt wylewów naczyń wskazują, że pochodzą one najprawdopodobniej z drugiej połowy XII i XIII w. Należy jednak zaznaczyć, że z uwagi na małą ilość skorup i nieduże wymiary poszczególnych fragmentów, trudne do ścisłego datowania, chronologia ta może ulec nieznacznemu przesunięciu wstecz do początku XII w.

Ceramika wczesnośredniowieczna występowała w małych ilościach w humusie oraz w warstwach kulturowych w wykopach nr V i VII.

W wykopie V cienka warstwa kulturowa (warstwa 3) zalegała bezpośrednio na calcu pod spaliną wału. Tkwiły w niej dwa zwęglone słupy, ustawione po obydwu stronach wału, pochodzące z jego konstrukcji wewnętrznej, oraz nieregularnie rozrzucone węgle drzewne. Poziom ten uformowany został przypuszczalnie w trakcie przygotowania terenu do posadowienia założeń obronnych i pozwala datować budowę wału okrężnego górnego na XII lub początek XIII w. Z tego samego czasu pochodzi również warstwa osadnicza odkryta w wykopie VII w północnej części majdanu, zawierająca pojedyncze fragmenty brzuśców naczyń, w tym jeden zdobiony poziomymi żłobkami.

Nie dysponujemy natomiast stratygrafią kulturową ani zabytkami ruchomymi, pozwalającymi na dokładne datowanie muru kamiennego, odsłoniętego w wykopie VII, stanowiącego konstrukcję wału obronnego dolnego, zamykającego podgrodzie w postaci kłamy od strony zachodniej. Można jedynie stwierdzić, że szerokość muru (180 cm = 3 łokcie), obrabianie kamieni oraz sposób ich układania są charakterystyczne dla budownictwa obronnego na Pogórzu Karpackim w średniowieczu.

W świetle obserwacji i materiałów zabytkowych uzyskanych podczas badań w latach 1979-1980 wydaje się zatem najbardziej prawdopodobne datowanie całości założeń obronnych widocznych obecnie na powierzchni ziemi na schyłek wczesnego średniowiecza (XII-poł. XIII w.). Zabytki te nie wyjaśniają jednak funkcji grodu ani też nie pozwalają na bliższe określenie zajęć gospodarczych jego mieszkańców.

III. UWAGI KOŃCOWE

Sumując wyniki dotychczasowych badań stwierdzić należy, że wyróżnione w starszej literaturze etapy rozwoju osadnictwa na grodzisku poznachowickim posiadają pełne uzasadnienie w nowo odkrytym materiale archeologicznym, który dostarczył również przesłanek do datowania założeń obronnych.

W świetle aktualnego stanu badań wydaje się, że ludność zarówno późnej fazy kultury łużyckiej z okresu halsztackiego, jak też grupy tynieckiej z okresu późnolateńskiego zamieszkiwała w osadach otwartych, zlokalizowanych w szczytowej partii wzniesienia.

Uwzględniając jednak fakt budowania grodów przez ludność kultury łużyckiej w innych miejscach na Pogórze Karpackim o podobnych warunkach naturalnych, nie można wykluczyć całkowicie i w tym przypadku istnienia w okresie halsztackim umocnień obronnych, które mogły ulec zniszczeniu w czasach późniejszych. Wprawdzie dowodów bezpośrednich do takiego twierdzenia w postaci odpowiedniej stratygrafii — jak dotąd — nie posiadamy (być może przyniosą je dalsze badania szerokoprzestrzenne), ale może to być uzasadnione częściowo małym zakresem prac wykopaliskowych.

Istotne znaczenie mają stosunkowo liczne zabytki grupy tynieckiej — w tym ceramika malowana i z domieszką grafitu — świadczące o istnieniu tutaj osady mieszkalnej w okresie późnolateńskim i na początku I w. n. e. Ilość materiałów wskazuje, że było to przypuszczalnie jedno z większych osiedli tej grupy kulturowej na południe od Krakowa.

Pod koniec wczesnego średniowiecza, najprawdopodobniej na początku XII w. wzniesiono na wzgórzu gród składający się z obszernego majdanu otoczonego wałem pierścieniowatym o konstrukcji drewniano-kamienno-ziemnej i przylegającego do niego od zachodu podgrodzia broniowego murem kamiennym. Inna technika budowy umocnień obronnych grodu i podgrodzia sugerują, że elementy te niekoniecznie musiały być wzniesione równocześnie, lecz mogły powstać w różnych latach, przy czym późniejszy jest zapewne mur kamienny. Koniec funkcjonowania grodu przypada na około połowę XIII w. Z tego czasu pochodzą bowiem najmłodsze fragmenty ceramiki wczesnośredniowiecznej odkryte podczas badań wykopaliskowych. Gród został spalony o czym świadczą przepalone kamienie i glina występujące wzdłuż całej linii wałów, a także ślady spalenizny po ich zewnętrznej stronie.

Trudno natomiast określić szczegółowo na podstawie materiałów archeologicznych stosunek grodu poznachowickiego do działalności kolonizacyjnej, prowadzonej w tych stronach od pierwszej połowy XIII w. przez klasztor cystersów najpierw w Ludźmierzu a później w Szczyrzycu. Studia osadnicze historyków, głównie S. Zakrzewskiego¹⁷, pozwalają przypuszczać, że budowa grodu związana była niewątpliwie z ekspansją osadniczą na obszary beskidzkie, prowadzoną przez gospodarkę feudalną i wyprzedzała nieco akcję kolonizacyjną cystersów ze Szczyrzycy. Ci drudzy — po upadku grodu — przejęli prymat gospodarczy w tej okolicy, wznosząc zabudowania klasztorne i lokując swoją siedzibę w pobliskim Szczyrzycu.

*Muzeum Żup Krakowskich
Wieliczka*

ANTONI JODŁOWSKI

THE EARTHWORK AT POZNACHOWICE GÓRNE, PROVINCE OF KRAKÓW, IN THE LIGHT OF PRELIMINARY EXCAVATIONS

The archaeological investigations of the earthwork at Poznachowice, conducted by the Museum of Kraków Saltworks, Wieliczka, in the 1979-1980 field seasons, revealed the presence of settlement from three periods.

The oldest settlement, represented by materials recorded in all excavations units, was established by the Lusatian population in the Hallstatt period. It is possible that some defences existed in this period, though no direct evidence has come to light.

¹⁷ Zakrzewski, *op. cit.*

Of considerable interest is the discovery of a relatively large amount of pottery of the Tyniec group of the Late La Tène period. The pottery, which includes painted sherds, sherds with admixture of graphite, and fragments of large storage vessels, was found within a small area in the western part of the ramparts. It indicates the presence of an open settlement, one of the largest settlements of the Tyniec group south of Kraków.

The stronghold was not built until the end of the Early Middle Ages, probably in the 12th century, and its decline coincides with the later part of the 13th century. This period saw the construction of a circular upper rampart built of wood, stones and earth and of a lower wall built of stones of various sizes joined with a clayey mortar. It is possible that the fortifications were not constructed at the same time but in different periods. The upper rampart seems to be older than the lower wall which surrounded the *suburbium*.